

Eric Dunning

A sport mint férfiaknak fenntartott terület: megjegyzések a férfi identitás társadalmi gyökereiről és változásairól

I. BEVEZETÉS

Kevés szociológus vonná kétségbe, hogy a nemek közti változó viszonyrendszer napjaink egyik legfontosabb társadalmi kérdése, bár a többség kevésbé fontosnak tartaná, mint például a szegénység, az éhezés, a munkanélküliség és a faji konfliktusok kérdését.¹ Ennek ellenére, egy, az egész emberiségre kiterjedő hatású nukleáris háború fenyegetését kivéve, ami ha megtörténne, egyetemes következményekkel járna, létezik olyan vélemény, mely szerint a nemek közti kapcsolatok *sokkal* lényegesebbek, mint az összes többi. Ennek az az oka, – annak ellenére, hogy főleg a középosztálybeli nők voltak az iparilag fejlett országokban azok, akik tudatára ébredtek a férfiak uralmának vagy a patriarchális viszonyoknak mint társadalmilag fontos problémáknak, és harcoltak ezek ellen, – minden más alapvető társadalmi kérdésnek, mint például az osztályok és fajok, van egy nemi/gender dimenziója is. Mindazonáltal, annak ellenére, hogy a nemi megkülönböztetésnek egyetemes és társadalmi jelentősége van, és egyre problematikusabbak a nemek közötti kapcsolatok – a fejlett ipari országokban jelenleg ez tapasztalható, és jól megfigyelhető a házasság és a család hagyományos formáinak megszűnésében és/vagy átalakulásában. Nem mondható el, hogy eddig ezeket a problémákat a szociológia elméleti síkon megmagyarázta volna.² Vagy, ami ebben az összefüggésben az egészsből fontos számunkra: kevés figyelem esett a sportra, ami hagyományosan egyike a férfiaknak fenntartott területeknek, és ennél fogva alapvető fontosságú része a patriarchális rendszereknek. A szociológiai gondolkodás eme kettős eredménytelenségének okait nem nehéz megtalálni.

Az elmúlt években, jórészt a feminista kihívás eredményeként, egyre inkább világos lett, hogy a szociológia is, mint tudomány, patriarchális feltevéseken alapul. Comte például a nőket intellektuálisan alsóbbrendűnek tekintette a férfiakhoz képest, és abban

1 E tanulmány korábban előadás formájában elhangzott az Észak-Amerikai Sportszociológiai Társaság Negyedik Éves Konferenciáján, St. Louisban (Missouri), 1983 októberében. Köszönetet mondok az alábbi kollégáimnak, akik kritikai megjegyzéseiből sokat merítettem: Clive Ashworth, Pat Murphy, Tim Newburn, Ivan Waddington és John Williams. – A tanulmány eredeti címe és megjelenési helye: Sport as a Male Preserve: Notes on the Social Sources of Masculine Identity and its Transformations. In: Elias, Norbert – Dunning, Eric: *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilising process*. Blackwell, Oxford – Cambridge, 1986. 267–284.

2 A feminista szerzők természetesen több fontos eredményt értek el a kérdésben, de ideológiai elkötelezettségüknél fogva, műveikből legalábbis *úgy tűnik*, hiányzik a tárgyyszerűség, bármennyire sokan szimpatizálnak is velük.

hitt, hogy a család a férfi uralmán alapul.³ Hasonlókat találhatunk Durkheim művében is (1952: 384–386), és ezek a modern szerzők e tárgyban írt munkáit is befolyásolták. A sportszociológia a szociológia legkevésbé fejlett területei közé tartozik (Dunning 1983: 135–142), de mivel a patriarchalizmus magának e szakterületnek jellemzője, nem meglepő, hogy a megkérdőjelezhetetlen férfi dominanciára utaló feltételezések teljesen áthattották az eddig született műveket. Ennek egyik következménye az volt, hogy a modern sport patriarchális jellegét és ennek szerepét a férfiak hegemoniájának fenntartásában eddig csak néhány feminista szerző kérdőjelezte meg. Annak ellenére, hogy őket leginkább csak olyan témák érdekelték, mint a női diszkrimináció a sport területén,⁴ bár munkáik a problémákat felvetették, egyikőjük sem próbálta meg elméletileg tisztázni a sportban illetve a sporton keresztül érvényesülő férfiuralom formáit, vagy annak változásait. Jelen tanulmányban én ezen az úton indulnék el, pontosabban az angol adatokat felhasználva, úgy elemzem a sportot és azt a szerepet, amit más forrásokkal összevetve a férfi identitás létrejöttében és fenntartásában játszik, mint egy férfiaknak fenntartott területet. Mielőtt a konkrétumokra rátérnénk, előbb néhány alapvető szociológiai alapfeltevést tárgyalok, amelyeken a legfontosabb érveim alapulnak.

II. A NEMEK KÖZTI HATALMI EGYENSÚLY: NÉHÁNY SZOCIOLÓGIAI ALAPFELTEVÉS

Az első kérdéskör, amit kifejtenék, az, hogy hasonlóan más társadalmi összefüggéshez, a férfi és nő kapcsolata is legjobban a köztük levő hatalmi egyensúllyal vagy a kettő közötti hatalmi arány figyelembevételével fogalmazható meg. Ez egy mélystruktúrát alkot, amelyben azon ideológiák és értékek jönnek létre és rögzülnek, amelyek a nemek közötti kapcsolatokat irányítják. Jóllehet ezek az ideológiák és értékek aktív alkotóelemei a nemek közötti kapcsolatoknak, – abban az értelemben például, hogy arra ösztökélik a férfiakat és nőket, hogy érdekeikért harcoljanak, – valójában a nemek közötti kapcsolatok átalakulásai, és az ezeket gyakran irányító ideológiák, a hatalmi egyensúly alapelveinek azon változásaitól függenek, amelyeket nem szándékosan idéznek elő, és nincsenek egy artikulált ideológiai és értékrendszerbe beágyazva. Másodsorban, amennyiben a nemek közötti hatalmi egyensúly a férfiak javára tolódik el, az erőszak és a harc a társadalomhoz szorosán kötődik. Ez természetesen elsősorban a katonai jellegű társadalmakra jellemző, de bizonyos mértékben az ipari társadalmakra is igaz, ahol nagy a hadsereg hatalma a civil elit fölött, továbbá a társadalmi struktúrák azon területeire is igaz, melyekben a társadalmi viszonyok egymással harcoló csoportok kialakulásához és reprodukciójához vezetnek. A nemek közötti hatalmi egyensúly a férfiak javára tolódik el annyiban, hogy lehetőségük a közös fellépésre nagyobb, mint a nőké, és a férfiak monopolizálták a hozzáférést és az ellenőrzést az élet alapvető lehetőségeinek intézményes meghatározóihoz, különösen a gazdaság és az állam területén. Továbbá, minél szélsősé-

3 Lásd Comte 1853: 134. Az igazság az, hogy jóllehet Comte úgy nyilatkozik a nőkről, hogy „természetiké-
nél fogva életfogytig gyermekek maradnak” és „képtelenek [...] a feltétlenül szükséges kitarató és intenzív
szellemi munkára, vagy értelmük belső fogyatékosága, vagy élénk morális és fizikai érzékenységük miatt”
„lelkileg” azonban a férfiaknál magasabb rendűnek tartotta őket és így társadalmilag fontosabbnak.

4 A kivételekről számol be: Boutier – San Giovanni 1983, és Hargreaves 1984.

gesebb a férfiuralom egy társadalomban, annál nagyobb lesz a hajlam a nemek közötti szigorú elnyomó jellegű elkülönülésre. Ezen feltevések következménye, hogy a férfiak hatalomhoz való hozzáféréseinek esélyei kisebbek, ha a társadalom, vagy annak egy része békésebbé válik, amikor a nők esélyei a közös fellépésre a férfiakkal egyenlők vagy nagyobbak lesznek, és a nemek közti szegregáció csökken. További következmény, hogy a *macho* értékek fontosabb szerepet játszanak a férfiidentitásban olyan társadalmi körülmények között, ahol a harc gyakoribb, és a hatalmi egyensúly jobban eltolódott a férfiak javára. Hasonlóképpen, a férfiak *macho* hajlamai civilizáltabb formákká alakulnak át, amennyiben a társadalmi viszonyok békésebbé válnak, a nők hatalomhoz jutásának esélyei jobbak, és csökken a nemi megkülönböztetés.

Feltevéseink mögött két látszólagos tény húzódik meg: egyrészt az, hogy habár a nemek között van átfedés, a férfiak általában nagyobbak és erősebbek, mint a nők, és ezért jobb harcosok, másrészt a terhesség és a gyermeknevelés többek közt azt is lehetetlenné teszi a nők számára, hogy harcoljanak. Természetesen a modern haditechnika lehetővé teszi, hogy a férfiak alapvető harci előnyeit kompenzálja vagy teljesen el is tüntesse. Ehhez hasonlóan a modern születésszabályozási technikák lerövidítik azt az időt, melyet a nők a terhességgel és a gyermekek nevelésével töltenek. Másképpen kifejezve, a hatalomhoz jutás esélyei, amelyek a férfiak erejéből és harcképességéből fakadtak, a technikai fejlettséggel ellentétesen változtak, tehát nagyobbak amikor ez gyenge, és vice versa. Mégis, ésszerű feltételezni, hogy az államalkotás szintje a legjelentősebb hatás, különösen az, hogy az állam mennyire képes a fizikai erőszakra vonatkozó monopóliumát eredményesen fenntartani.

A férfi hatalmának és identitásának effajta megközelítése Norbert Elias munkásságára vezethető vissza (Elias 1978a, 1978b, 1982, 1983), mely lényegesen eltér azoktól a marxistákéktól, akik a *macho* képzetkört többnyire a kétkezi munkavégzés által támasztott igények és kényszerek hatásának tulajdonították (Willis 1977). Amíg ezek a kényszerítő erők szerepet játszanak a *macho* identitás extrémebb formáinak életben tartásában, például a fizikai erő elsődlegességének hangsúlyozásában, nehéz kimutatni, hogy *önmagukban* miként hozhattak létre egy olyan ethoszt, amelyben a keménység és a harcra való rátermettség központi kérdések, és amely a harcot mint az élet értelmét és örömét ünnepli. Valójában az is kérdéses, hogy egy ilyen megközelítés példaként szolgálhat-e olyanfajta patriarchális feltevésekhez, melyek eddig a szociológiai elméletalkotás részét képezték. Ez a helyzet akkor, amikor az anyagi világ létrejöttéről és reprodukciójáról úgy gondolják, hogy ezek elsődlegesen a gazdaságból erednek, és a család és a nemek közti kapcsolat jelentőségét – legalábbis hallgatólagosan – egy alsóbbrendű szintre igyekeznek csökkenteni.

Mindezek után megpróbálkozhatunk a sport és a patriarchális rendszer közti kapcsolat elemzésével. Hogy ezt szemléltessük, három esettanulmányt fogunk rendkívül röviden tárgyalni. Ezek a következők: a modern „támadó játékok” kifejlődése; a *macho* szubkultúra felemelkedése majd hanyatlása, amit a Rugby Union futball jelképez; és végül a futball-huliganizmus kérdése a mai Angliában.

III. A MODERN HARC JÁTÉKOK KIALAKULÁSÁNAK TÉNYEZŐI

A sport elválaszthatatlan a versengéstől és ennél fogva nyitott az agressziókeltésre. Egyes esetekben az ilyen agresszió nyílt erőszakba torkollhat, amit a szabályok tiltanak. Ennek ellenére néhány sport esetében (például rugby, futball, jégkorong, ökölvívás) az erőszak két személy vagy csapat között, játékos harc vagy mű-csata formájában, központi és szabályszerű elem. A mai társadalomban az efféle sportok a társadalmilag elfogadottak közé tartoznak, a testi erőszak elfogadott és többé-kevésbé ellenőrzött formái. E tanulmányban egyedül ezekkel a „támadó játékokkal” foglalkozunk, különösen azokkal, amelyekben két csapat egyfajta játékos harcot valósít meg.

A modern támadó jellegű sportok, mint a futball, rugby vagy jégkorong, többféle helyi változatú középkori és koraújkorai népi játékokra vezethetők vissza, melyeknek különböző elnevezései (futball, hurling [ír hoki], knappen [kb. ütlegelés], camp ball [kb. labdázás]) ismertek.⁵ Szabályaikat szóban rögzítették és a városok utcáin és vidéken játszották őket. Nem volt semmiféle „külső” ellenőrzés bíró vagy partjelző személyében, és néha akár ezer ember is résztvevője volt az egyik vagy másik oldalon. A különbségek ellenére, a modern játékokkal összevetve egy fontos vonásuk volt: a nyílt erőszak nagysága. A játékosok szabadon kifejezték indulataikat és csak a viszonylag gyenge önkontrollra hagyatkoztak. Ezek a játékok valójában egyfajta rituális harcok voltak, amelyekben a csapatok kiereszthették indulataikat a helyi riválisaikkal szemben, miközben élvezhetőbb formában olyan izgalmat okoztak, mint amit a harcban résztvevők éltek át. Az efféle játékok egy olyan társadalomszerkezethez rendelhetők, ahol az államalkotás és a társadalmi fejlődés általában alacsony fokon állt, ahol az erőszak gyakoribb, és a mainál a mindennapi élet elfogadottabb eleme volt, és ahol a nemek közötti hatalmi egyensúly a férfiak javára tolódott el. Összefoglalva: ezek a népi játékok kifejezetten a patriarchalizmus extrém formáinak tekinthetők, és mint olyanok a *macho* értékek viszonylag zabolátlan formában testet öltött megnyilvánulásai.

A játékok „modernizációja” felé mutató jelentős fejlemények a 19. századi állami iskolákhoz kapcsolódnak (Dunning – Sheard 1979). Ebben a közegben a játékosoknak már írott szabályokhoz kellett alkalmazkodniuk, melyek közül több nyíltan az erőszak durvább formáinak kiiktatására vagy csökkentésére irányult. Más szavakkal a futball és az ehhez hasonló játékok kezdeti modernizációja olyan összetett változást idézett elő, amely civilizáltabbá tette a játékokat elődeiknél. Az összehasonlítás fontos: nem váltak abszolút értelemben civilizáltakká, sőt. Továbbra is a társadalom patriarchális alapértékeit hordozták, melyek jellemzőek a városi-ipari nemzetállam felemelkedő, kezdeti szakaszára. Ez onnan is tudható, hogy a játékokat mint a harcra való felkészítés eszközeit ideológiailag is szentesítették, részben mint a terjeszkedő Brit Birodalom katonai és adminisztratív vezetőinek oktatását, részben pedig mint a „férfiasság” emlékeztető vésését és kifejezését.

A férfiasság normáinak akkori kifejeződése az állami fenntartású iskolák játékaiban jól nyomon követhető egy már végzett rugbyjátékos beszámolójából, ami egy

⁵ Ez az elemzés Dunning – Sheard (1979) művén alapszik.

iskolai újságban jelent meg 1860-ban. Ebben összehasonlíttja az akkori játékot az ő iskolás éveinek rugby-jével, a két-három évvel korábbi állapottal. Ezt írja:

Látnod kellett volna a közelharcot a hatodik fordulóban két évvel ezelőtt. [...] A játékosok füttyültek a labdára, kivéve, ha jó ürügyet adott egy jó ütésre. Volt egy nagyszerű összecsapás! [...] már vagy öt perce ütlegeltük egymást, és még eszünkben sem volt abbahagyni és igazából még el sem kezdtünk izzadni, amikor egy néző [...] szólt nekünk, hogy a labda a kupac tetején vár ránk... És ott volt Hookey Walker, a nagyszerű rugó a hatodikban! Nem járt iskolába, de a szezonban tíz embert leütött és fél tucatot hazaküldött pihenni a féldíó maradék részére. [...] Önmagában, ahogy haladt előre a dulakodásban, a hölgyek számára ez jelzés volt a sikoltozásra és ájulásra. No de ilyet kedves barátom, hogy ma szégyellhetjük magunkat, ha rápillantunk egy közelharcra. Akkor nem volt ilyen kéz alatti kitérő játszadozás a labdával, mint ma, nem passzoltuk le egymásnak, minden férfias és egyenes volt. A labda után menni, ha közelharcban voltál, olyan botrányos vétek volt a rugby szabályai ellen, mint felvenni a labdát a partvonalon túlról. Nem láthattál akkor egy ilyen gyenge, nyámnilya közelharcot, ami ma folyik. Fadatkát sem érnék tartottak, ha nem voltál az anyafölddel egyszínű tetőtől talpig tíz perccel a meccs kezdete után. Oh, Istenem, manapság egy rendes esést sem lehet látni, de hisz' nem csodálkozom, mert ma a fiatal úrifíúk pénzt nem sajnálva felöltöznek és finomkodnak a pályán, és úgy néznek ki, mintha a finom vonalaik nem bírnanak ki egy erősebb találkozást a labdával. Akasszátok fel a kutyakölyköket! A végén még finom csizmában és levendula színű gyerekkesztyűben fognak játszani. [...] Az én alapelvem az, hogy rúgd a labdát, ha magad körül látod, de ha nem, miért ne üsd a melletted állót?⁶

E beszámoló jól tükrözi a „férfiasság” azon normáját, ami a rugbyt akkoriban jellemezte, és bizonyítékot nyújt arra, miként alakult át a játék civilizáltabb formába. Az öreg rugby játékos saját iskoláskora dicső időszakához kíván visszatérni, amikor az ütésnek – azaz a sípcsonton rúgásnak – sokkal fontosabb szerepe volt. Elítéli a passzolást, mivel az véleménye szerint a játék „férfiatlanításához” vezet. A korábbi állapot, amit leírt, emlékeztet az ókori görög ökölvívásra és birkózásra, ami – miként Elias bemutatta – a harci eszményen alapult, amely szerint gyávaság az ellenfél csapását kijátszani vagy meghátrálni előle (Elias 1986). Mivel a beszámoló írója manipulációnak és férfiatlannak tartotta a csapattársnak való passzolást vagy a cselezést, hogy így elkerüljék a harcot, úgy tűnik, hogy a rugby is hasonló ethoszon alapult. A labdának nem sok szerepe volt a játék fejlődésének e szakaszában. A közelharcok válogatás nélküli rúgásváltások voltak, amiben az volt a férfias dolog, ha valaki szemtől szemben harcolt ellenfelével. Az „ütések” képében megjelenő erő és bátorság a fő követelmény volt ahhoz, hogy valaki igazi férfiként hírnevet szerezzen a játékban.

A beszámoló arról is tudósít, hogy milyen volt a felső-középosztályi és középosztályi férfiak elképzelése akkoriban a női identitásról. Így, amíg az ideális férfi legénykedő, és edzett, az ideális nő – a férfiak szemében – félnék, gyenge és másoktól függő. Ez megfelel annak a képnek, ami a férfi és női szerepekről a patriarchális nukleáris családokban kialakult, majd a gyarapodó középosztály tagjai között normává vált. Feltételezhetjük, hogy annak ellenére, ami elfogadott, ha nem az uralkodó feminista álláspont, ez a család típus, legalábbis egy szempontból elmozdulást jelentett a nemek között hatalmi egyensúly felé. Ennek oka, hogy több férfit kötött erősen családjához, mint korábban, így sokkal inkább ki voltak téve a növekvő és rendszeresebb női hatásnak és kontrollnak. A nemek közötti hatalmi egyensúly felé való elmozdulás

6 Névtelen szerző: *The New Rugbeian*. Vol. III, 1860, idézi: Evers 1939: 52.

volt a civilizáltabbá válásának az a tendenciája, ami jól nyomon követhető a sport területén. Ennek lehetett olyan hatása, ami külső és belső szabályok⁷ rendszerét alakította ki a férfiak agressziójának kifejeződése ellen, például a gentleman viselkedés illemtudásán keresztül, csökkentve annak lehetőségét, hogy a nőkkel szembeni alapvető erőfölényüket, azaz fizikai erejüket, és jobb harcképességüket kihasználják. Ez azután javította a nők lehetőségét a közös fellépésre, például felvonulások és demonstrációk szervezésére. Olyan hatása is lehetett, ami csökkentette annak az esélyét, hogy a születőben lévő női egység és hatalmának megnyilvánulásaira a férfiak erőszakosan válaszoljanak, akár otthon, mint férjek és apák, vagy akár demonstráció esetén, mint a rendőrség tagjai, vagy a közvélemény képviselői. Továbbá, amennyiben a nők ezirányú politikai jellegű fellépése nem vált ki erőszakos választ a férfiaktól, a nők félelmei csökkennek, önbizalmuk ezzel egyenes arányban nő, hogy folytassák harcukat az őket megillető jogokért. Röviden, biztos feltételezhetjük, hogy a férfiak és nők közötti hatalom-eltolódás, amely elsőként a szüfrazsett mozgalom révén tett szert nyilvánosságra, részben összefüggött azzal a civilizálódási folyamattal, ami együtt járt Anglia, mint egy városias ipari nemzetállam felemelkedésével.

Az eddig kifejtettek következménye az, hogy annak ellenére, hogy a modern sport fejlődése továbbra is tele van patriarchális értékekkel és túlnyomóan patriarchális struktúrák támogatják, azoknak a „civilizációs” átalakulások részeként tekinthetjük, melyeknek egy aspektusa volt a nemek közötti – bármennyire csekély – egyensúlyváltozás a hatalommegosztásban. Ez azzal járt, hogy egyes területeken elősegítette a *machismo* szimbolikus kifejezésének fejlődését. Egy jó példa erre az a társadalmilag elfogadott tabu-törés, ami, legalábbis Angliában, a leginkább, de nem egyedül a Rugby Union játékokkal kapcsolható össze (Sheard – Dunning 1973). Most ennek a legfontosabb vonatkozásaira térünk rá.

IV. A RUGBY MACHO SZUBKULTÚRA FELEMELKEDÉSE ÉS HANYATLÁSA

A Rugby Union macho szubkultúra hagyományainak helyszínei a meccs után a klub, vagy ha idegenben játszott a csapat, a játékosokat szállító busz. Középpontjában a férfi sztriptíz áll, színelve a női vetkőzőszámot, melynek megkezdésére hagyományos jelzésül a „Zulu warrior” [Zulu harcos] című dal szolgál. A beavatási szertartások is részét képezik a rugby szubkultúrának. A ceremónia folyamán a beavatandót – gyakran erőszakosan – levetkőztetik, és testét, különösen nemi szerveit, cipőkrémmel vagy vazelinrel kenik be. A mértéktelen sörivés, gyakran olyan szokásokkal és versenyekkel, melyek célja a több és gyorsabb ivás, egészen a részegségig, szintén részei a rugby klub tradícióinak. Miután lerészegedtek, a klubtagok obszcén dalokat énekelnek, és ha feleségek vagy barát nők is jelen vannak eléneklük a „Goodnight Ladies” [Jóéjszakát hölgyek] dalt, jelezve, hogy utóbbiak elmehetnek. Az ezután következő

⁷ Elias szempontjait figyelembe véve nem helyes különbséget tenni „külső” és „belső” korlátok között. Ő a „Selbstzwänge” (önkontroll) és a „Fremdzwänge” (más, szó szerint külső, idegen kontroll) terminusokat használja és a kettő időben változó egyensúlyáról beszél.

események kizárólag férfiak számára vannak fenntartva, és azokat a nőket, akik a maradás mellett döntenek, megalázzák.

Ezeknek az obszcén daloknak legalább két visszatérő témájuk van: egyrészt a nők, másrészt a homoszexuálisok kigúnyolása. Első pillantásra a két terület távol esik egymástól, de okkal feltételezhetjük, hogy mindkettő mögött a nők növekvő hatalma és a férfiak önmagukról hagyományosan kialakított képét fenyegető veszély áll. A rugby az 1850-es években vált a felnőttek szórakozásává, kezdetben kizárólagosan a felső-közép- és a középosztályé, ami talán azért jelentős, mert a szüfrazsettek is ebből a társadalmi rétegből érkeztek. Más szavakkal kifejezve: joggal gondolhatjuk, hogy a társadalmi hierarchia e fokán lévő nők egyre inkább fenyegetést jelentettek a férfiaknak – és néhányuk a rugby kifejlésztésével felelt erre. Természetesen nemcsak ezen a területen ment végbe az a változás, amely során olyan férfiaknak fenntartott területek jöttek létre, ahol kiélhették fenyegetett férfiasságukat, ugyanakkor gúnyolhatták, gyalázhatták és tárgyiasíthatták a nőket, a fenyegetés elsődleges forrását. Néhány rugby dal tartalomelemzése illusztrálja majd, hogy sok esetben erről van szó.

A rugby dalok elsődleges, újra és újra előforduló aspektusa, hogy magukban foglalnak a nőkkel és a nemi aktussal szembeni ellenséges, brutális, de ugyanakkor félelemmel teli magatartást. Például az „Eskimo Nell” balladájában még a bajnok nőfaló „Dead Eye Dick” sem tudja Nell-t kielégíteni, így ez „Mexican Pete” nevű pribékjére marad, akinek sikerül a feladatot megoldani „hatlövétűjével”. Az „Engineer’s Hymn” [Mérnök himnusza] címűben a főszereplő egy mérnök, akinek felesége „soha nem volt kielégítve”, és akinek egy gépet kellett építeni, hogy a házastársi kötelességének erotikus részét elvégezze. A gép sikert ért el abban, amiben ő nem, de eközben feleségét brutálisan megölte. A dalokban ritkán, vagy szinte soha sem szerepelnek „normális” emberek vagy asszonyok. Emberfeletti vagy rendkívüli erők szükségessé ahhoz, hogy a „hős” ki tudja elégíteni a „hősnő” telhetetlen szexuális étvágyát. Semmi nem lehetne árulkodóbb, mint e dalok funkciója, azaz, hogy szimbolikusan kifejezzék, de ugyanakkor bizonyos mértékben szimbolikusan csökkentsek a nőktől való félelmet, akiket erősnek és követelőzőnek találnak. Hasonló félelmek arányosan nőnek a nők hatalmának tényleges növekedésével.

Az obszcén dalokban többször előkerülő másik téma a homoszexuálisok és a nőies férfiak gúnyolása. Az egyik, rugby kedvelők körében ismert, tradicionális dal refrénje:

For we’re all queers together,
Excuse us while we go upstairs.
Yes, we’re all queers together,
That’s why we go round in pairs.⁸

A refrén funkciója, hogy megelőzze az egymás elleni vádaskodást, mielőtt az bekövetkezik, és hogy hangsúlyozza és megerősítse a férfiasságot azáltal, hogy nemcsak a nőket, de a homoszexuálisokat is kigúnyolják. Az utóbbi években, ahogy a nők még erősebbek lettek és képesek voltak kismértékben, de egyre inkább a tárgyi alárendeltségükön változtatni, sőt talán még szimbolikus tárgyiasításukon is, a nemek közötti kapcsolatok-

⁸ Mi mind különcök vagyunk, / Elnézést kérve megyünk az emeletre. / Igen, mi mind különcök vagyunk, / Ezért járunk párban.

ban a kevésbé elkülönült formák váltak inkább normává. Ebben a helyzetben a férfiak, akik a régi stílushoz ragaszkodnak és továbbra is a csak a férfiak társaságát élvezik, bizonyára önmaguk férfiasságát is megkérdőjelezzik, néhányuk már kételkedhet is benne. Ez pedig kétszeresen is veszélyes lehet ebben a társadalmi helyzetben, egyrészt a rugby klub tekintetében, melynek elsődleges funkciója a férfiasság kifejezése, másrészt pedig az efféle tradicionális normák átörökítése szempontjából.

A brit rugby klubok már nem tisztán férfiaknak fenntartott területek, mint korábban. Azoknak a struktúráknak és ideológiáknak az elvesztése, melyek egykor szoros kötelékben összetartották a rugby játékosokat, hasonlóképp más férfi-csoportokhoz, összetett folyamat volt, és amennyiben feltevésünk helyes, a nők emancipációja fontos szerepet játszott átalakulásukban, így e folyamat erősödése is jelentősen hozzájárult annak gyengítéséhez, amit korábban létrehozott. Mára eljutottunk odáig, hogy a nők gyakori, és ami még fontosabb *szívesen látott* tagjai a rugby kluboknak. Részben anyagi okok, pontosabban a pénzgyűjtő táncestek szervezése okozták a változást, de ez egy nagyobb társadalmi változás leképeződése is, különösen a nők helyzetének alakulására való tekintettel.

A táncok hivatalos engedéllyel hozták be a nőket a rugby férfiaknak fenntartott területére. Ez persze nem azt jeleneti, hogy korábban teljesen kirekesztették volna onnan a nőket, sőt mindig szívesen látták őket, ha teát kellett főzni, ételt készíteni és felszolgálni, és hogy csodálják és ünnepeljék a férfiakat. Az emancipáltabb asszonyok aztán, akik eljártak a klubokba, talán azért hogy táncolhassanak, talán azért, hogy társukkal együtt rendeljenek italt, egyre kevésbé fogadták el ezt a helyzetet. A szabadságot kezdték értékelni, az egyenlőség kívánatos lett számukra, és felismerték azt a hatalmat, amivel kívánságaik teljesítése okán a férfiakra, mint társukra hatást gyakorolhatnak. Nem hajlandóak azt a viselkedést elfogadni, melyet agresszív jellegűnek tartanak, vagy éppen ők használnak obszcén kifejezéseket, hogy emancipáltságukat jelezzék.

Mivel azonban olyan tevékenységről van szó, melyben a nők egy olyan területre kísérik el a férfiakat, ahol a főszerep a férfiaké, természetesen a férfi dominancia erős marad. Mindamelllett a bemutatott változások jelzésértékűek abból a szempontból, hogy milyen erős volt az a férfiuralom a brit társadalomban, amelyben ezt kétségbe vonták, sőt bizonyos mértékben lerombolták. Ugyanakkor természetesen ez azt is mutatja, hogy a nőknek még mennyit kell haladniuk, hogy elérjék a férfiakkal való körülbelüli teljes egyenlőséget. Esetünkben az egyik oka, hogy ők csak követik a férfiakat, az, hogy csak néhány hasonló szabadidős tevékenység áll rendelkezésükre. Egyelőre megmaradnak, sokkal inkább, mint a férfiak, az otthoni és családi szerepekben, ezt bizonyítja a szabadidős tevékenységek hiánya. Ezt mutatja az is, hogy még ma is nehéz egy szórakozóhelyre a nőnek úgy elmenni, hogy az ne járjon státuszvesztéssel, vagy ne provokálja ki a férfiak nem kívánt figyelmét. Ez még többnyire az évszázados férfiuralom eredménye, és azé a társadalmi rendszeré, ami továbbra is él, és ezt az uralmat tükrözi, illetve szilárdítja meg. Arról is árulkodik, hogy milyen szocializációs minták léteznek, amelyek a nőket a háziasságra és alacsonyabb rendű tevékenységek végzésére utalják, korlátozzák lehetőségeiket, nemcsak a munkavégzés, de a szabadidő eltöltésének terén is.

Az itt vázolt – az angol rugby klubokban történt – változások, ahogy feltételeztük, általában is érvényes társadalmi változások, melyek a modern sport kialakulására jellemzőek. Terjedelmi okok miatt itt nincs lehetőségem a változások társadalmi gyökerét a maga teljességében megvilágítani, elég annyit mondanom, hogy részét képezték annak a folyamatnak, amely során Anglia, mint városias ipari nemzetállam felemelkedett. E folyamat lényegét kölcsönhatásban álló elemek alkották, olyan társadalmi struktúrát hozva létre, melyet a viselkedés civilizáltabb formái és a nemek közötti nagyobb egyenlőség jellemzett. Van azonban egy nyilvánvaló kivétel ezen általánosítás alól: a futballhuliganizmus jelensége. E folyamat pont ellentétes azzal, amit civilizációs változásoknak nevezünk, és ami része annak a fejlődési folyamatnak, ami Angliát városias ipari nemzetállammá tette. Mielőtt végső következtetéseim levonnám, röviden elemzem a futballhuliganizmus kérdését.⁹

V. AZ ERŐSZAK SZOCIOGENEZISE A FUTBALLHULIGANIZMUSBAN

A futballhuliganizmus leginkább szembetűnő jellemzője a verekedés és az agresszió kifejezése a szembenálló szurkoló-csoportok között. A futballhuliganizmus erőszakossága többféle formát ölthet, és többféle környezetben fordulhat elő a pályán kívül is. Például történhet úgy, hogy a rivális szurkolók, vagy azok egy-egy kisebb csoportja összeverekedik. Az összetűzések hevességétől függetlenül néha fegyvereket, például késeket is használnak e konfrontációk során. Futballhuliganizmus az is, amikor „lövedékeket” dobálnak a levegőbe, melyek skálája az ártalmatlan dolgoktól kezdve, mint földimogyoró, vagy papírpohár egészen veszélyes tárgyakig terjed, mint játékdárdák (darts), érmek, téglák, betondarabok, tűzijáték, füstbomba vagy, – amint egy-két alkalommal előfordult – benzinbomba.

A dobálás többnyire magán a futballpályán zajlik, bár nem ismeretlen a pályán kívül sem, különösen mikor jelentős rendőri erők próbálják a rivális csoportokat szétválasztani. Annak az 1960-as években bevezetett huliganizmus elleni hivatalos politikának az eredményeként, melynek célja az volt, hogy elvlassza a rivális szurkolótáborokat (és amelynek az volt a hatása, hogy a jelenséget kiszorította a pályán kívülre, ahol aztán gyakoribbá vált), a verekedés ritka lett a lelátókon, bár néha szurkolók kis csoportjainak, amelyek nem viseltek csapatukra utaló jeleket, sikerült beszivárogni a riválisok területére, hogy ott verekedést kezdeményezzenek. Az ilyen „invázióban” való részvétel nagy dicsőség a futballhuligánok között. Gyakoribb manapság az, hogy a verekedés vagy a meccs előtt, a város központjában lévő kocsmákban, vagy utána zajlik, amikor a rendőrség megpróbál a szurkolók számára utat biztosítani a vasút- vagy buszállomásra – ekkor fordulnak elő a legnagyobb összecsapások. Ez gyakran a „futással” kezdődik, amikor 200–300 férfi fut az utcán, és lyukat keres a rendőrkordonon, hogy hozzáférjen az „ellenséghez.” Amikor sikeresen áttörték magukat a rendőrökön – amire a futballhuligánok egy csoportjának, nevezhetjük „ke-

⁹ Az itt olvasható elemzés a következő művön alapul: Dunning – Murphy – Williams 1982, lásd még: Dunning – Murphy – Williams 1981, és *Hooligans Abroad* 1984. Lásd még: Dunning – Murphy – Williams 1986.

mény magnak”, kifinomult technikái vannak – általában viszonylag nagyobb területen elszórtan kisebb csetepaték következnek, melyekben csoportonként 20–30 fiatal vesz részt. Konfrontációk akkor is történnek, ha a rivális fiatalok véletlenül találkoznak, például metrókocsikban, vagy autópálya menti kávézókban. Ezenfelül verekedés néha a csoporton *belül* is előfordul riválisok, például különféle lakótelepekről vagy városrészekből származók között. Egyesült „verekedő csapatok” is léteznek, például különféle londoni klubok szurkolói szoktak Eustonban, vagy más nagy pályaudvarnál összegyűlni, hogy együtt verjék meg az északról érkező szurkolókat.

A mérkőzés folyamán a szurkolók legalább annyira figyelik egymást, mint magát a mérközést, énekelve, skandálva és gesztikulálva nyilvánítják ki véleményüket az ellenfélről. Dalaik és rigmusaik visszatérő témája a verekedésre történő kihívás, és az erőszakkal való fenyegetés. Egyes szurkolótáboroknak saját dal- és rigmus-repertoárjuk van, de sok közülük hasonló témájú darabok helyi variációja. Közös ezekben, Jacobson elemzése szerint (Jacobson 1975: 780–783), hogy szövegükben a hangsúly az olyan szavakon van, mint például az „utál”, a „halál”, a „rúg” és a „felad” – mind a harc és hódítás képeit viselik magukon. Íme néhány a Chelsea szurkolóitól, ahogy Jacobson idézi:

(*A Those were the days my friend* dallamára)

We are the Shed, my friends,¹⁰
 We took the stretford End.¹¹
 We'll sing and dance and do it all again.
 We live the life we choose,
 We fight and never lose.
 For we're the Shed,
 Oh Yes! We are the Shed.¹²

(*Az I was born under a wandering star* dallamára)

I was born under the Chelsea Shed.
 Boots are made for kicking,
 Guns are made to shoot.
 Come up to the Chelsea Shed
 And we'll all lay in the boot.¹³

Az erőszak mellett a huligánok énekeiben és rigmusaiban az ellenfél szimbolikus férfiatlanítása is állandóan visszatérő téma, például őket vagy csapatukat „buzinak” és „hokizónak” nevezve, utóbbit kórusban a férfi maszturbáció mozdulataival kísérve. Más módon degradálja az ellenfél csapatát a következő dal:

10 „The Shed”: a Chelsea FC stadionjának, a Stramford Bridge egyik szektora.

11 „The Stretford End”: az egyik kapu mögötti lelátó az Manchester United Old Trafford stadionjában. A „Stretford-enders” tagjai 1970-es években váltak hírhedt botrányos cselekedeteikről.

12 („A régi szép idők” dallamára) Cimborám, mi vagyunk a Shed, / Elfoglaljuk a Stretford End-et. / Dalolunk és táncolunk újra és újra. / A saját életünket éljük, / Harcolunk és soha nem veszítünk, / Mert mi vagyunk a Shed, / Igen, mi vagyunk a Shed.

13 (A „Hullócsillag alatt születtem” dallamára) A Chelsea Shed alatt születtem, / A csizmával rúgni kell, / a fegyverrel lőni kell. / Gyere a Chelsea Shedbe, / Mert mi mind csizmában vagyunk!

(Az *In my Liverpool home* dallamára)
 In their Highbury slums,
 They look in the dustbin for something to eat,
 They find a dead cat and they think its a treat,
 In their Highbury slums.¹⁴

Amint a fenti leírásból látható, a futballrajongók jelentős része, akiket a „huligán” címkével jelölünk, úgy tűnik, inkább érdeklődnek a verekedés, mint a mérkőzés iránt. Számukra a mérkőzés elsősorban arra való, hogy férfiaságukat fejezzék ki, vagy ténylegesen: a rivális rajongókat legyőzve és megfutamodásra kényszerítve őket, vagy legalább szimbolikusan, a dalok és rímusok által.

Ebből és a korábban tárgyaltakból is nyilvánvaló, hogy futballhuliganizmusnak központi eleme egy sajátos férfi-identitás kifejezése, amit „erőszakos férfi stílusnak” nevezhetünk. Jelenleg rendelkezésre álló bizonyítékaink alapján megállapítható, hogy a futballhuligánok kemény magjának többsége társadalmi és gazdasági szempontból a munkásosztály alsóbb rétegéből érkezik, és okkal feltételezhetjük, hogy ezt az erőszakos férfistílust a munkásosztály alsó rétegcsoportjainak kulturális jellemzői generálják. Gerald Suttles alkotta meg a „rendezett szegmentálódás” kifejezést, hogy ezeket a közösségeket leírja, és ő úgy érvel, hogy az egyik legjellemzőbb vonásuk, hogy „egyenemű és egyenrangú csoportokként” vagy „utcasarki bandákként” jelentkeznek (Suttles 1968). Szerinte e csoportok „számára teljesen logikusan a kormegoszlás, az egy-neműség, területi egység és etnikai szolidaritás a legfontosabb”. Ennek ellenére feljegyez etnikai csoportokon belül előforduló ellentéteket is, míg máshol megjegyzi, hogy az etnikai differenciálódás és szolidaritás a csoportalkotásban inkább esetleges, mint szükséges tényezők. Így a kormegoszlás, a nemi és a territoriális elkülönülés lesznek a legfontosabb belső szervezőerők. Abban a közösségben, ahol ezek a társadalmi struktúra központi elemei, a felnőtt férfiak magukra maradnak, hogy csoportokba szervezzék magukat, amit egyrészt a családi kötelékek és a lakóhelyi közelség, másrészt pedig az a veszély határoz meg, hogy hasonló „bandákat” hoznak létre a közvetlen szomszéd csoportok. Az ilyen közösségek gyakran belsőleg is megosztottak. Suttles szerint részben kivétel, ha a valóságban vagy a híresztelések szerint bandaháború dúl, ami a hűség jegyében egyesíti a közösség összes férfitagját.

Elemzése későbbi részében Suttles megalkotja a „védett szomszédság” fogalmát, ami azt jelenti, hogy a felnőttek utcai bandái, melyek tagjai a nyomornegyedekben nőttek fel, „polgárőr csoportoknak” tekinthetők, melyek „a törvényes feladatukat, az élet és a vagyon védelmét ellátni képtelen hivatalos intézmények” helyett jöttek létre (Suttles 1972). Ez az érdekes felvetés hasonlít Eliásnak a „civilizációs folyamatról” szóló teóriájához, ami a növekvő államhatalom szerepét hangsúlyozza a „civilizáltabb” társadalmi szabályok kialakulásában. Elias nyomán ez egy olyan folyamathoz vezet, amely még egy városias ipari nemzetállamra is jellemző, azaz viszonylag magas fokú a nyílt erőszak olyan közösségekben, ahol az állam és intézményei sikertelenül vagy vonakodva gyakorolják hatalmukat. Megpróbálom bemutatni, hogyan vezet az

14 (*A Liverpool az otthonom* dallamára) A Highbury nyomornegyedben, / A kukában keresnek ennilót, / Számukra egy döglött macska a lakoma, / A Highbury nyomornegyedben.

efféle közösségek szerkezete az „erőszakos férfiasság,” mint domináns jellemző kialakulásához és újratermelődéséhez.

Ameddig a belső struktúrák hozzávetőlegesen megfelelnek a rendezett szegmentálódásnak és amíg nincsenek kitéve közvetlen állami ellenőrzésnek, a munkásosztály alsó rétege maga hozza létre azokat a normákat, melyeket a felsőbb társadalmi csoportokéival összevetve kiderül, hogy jobban tolerálják a fokozottabb erőszakot a társadalmi érintkezés folyamán. Ennek megfelelően, ezek a közösségek viszonylag csekély nyomást gyakorolnak tagjaikra, hogy önkontrollt tanúsítsanak erőszakos hajlamaik felett. Szerkezetük több szempontból is ezt az irányvonalat erősíti meg. Így a viszonylagos szabadság, melyet mind a munkásosztály alsó részének gyermekei, mind pedig az idősebbek élveznek, azt eredményezi, hogy az utóbbiak erőszakosabbak egymással és olyan uralmi hierarchiát alkotnak, ahol az életkor és a fizikai erő a fő meghatározók. Ezt a mintát az efféle közösségek domináns felnőttjei is megerősítik. A szexuális elkülönülés, a nők feletti férfi dominancia, és ebből következően a női gyengéd hatás hiánya mind egy irányba mutat. Valójában, mivel a nők maguk is eléggé erőszakossá nevelődnek az ilyen közösségekben, és a férfiktól is csak ezt várhatják el, azok erőszakos hajlamait ez még inkább fokozza. További megerősítést jelentenek a családok, szomszédok, és mindenek felett a „utcasarki bandák” közötti ellenségeskedések. Összefoglalva: a munkásosztály alsó részének közösségeit úgy tűnik, hogy egy „pozitív visszacsatolási körrel” jellemezhetjük, ami a társadalmi élet összes területén a lehető legalacsonyabbra állítja az erőszak igénybevételének küszöbét, különösen a férfiak esetében.

Az egyik fontos hatása ennek a visszacsatolásnak az, hogy presztízshoz juttatja a viaskodó férfiakat, ennek megfelelően kifejleszti bennük azt, hogy szeretnek verekedni, ez életük központi elemévé válik és életörömet vált ki. Ebben a vonatkozásban a munkásosztály alsó rétegei és a „tisztelertreméltőbb” felső-, a közép- és a munkásosztály közötti fő különbség az, hogy az előbbieken az erőszakot szemtől-szembe, két ember közötti viszonyban a normák elítélik, míg az utóbbiban megbocsátható vagy épp elismerik. Egy további különbség, hogy a tendencia szerint a felsőbb osztályok esetén az erőszak „függönyök mögött zajlik” és ha előfordul, akkor cserében büntudatot ébreszt. Ezzel ellentétesen, a munkásosztály kevésbé kifinomult rétegeinek közösségeiben az erőszak sokkal inkább nyilvánosan fejeződik ki, és ha előfordul, akkor durvább illetve indulatosabb formában jelenik meg, és egyre inkább élvezetet okoz.

Okkal feltételezhetjük, hogy ez a „durva férfias modor”, mely a munkásosztály alsóbb rétegeiben keletkezik, leginkább a futballhuliganizmusban jut kifejezésre. A rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy a kemény magot alkotó fiatalok és fiatalemberek, akik rendszeresen részt vesznek a futballal kapcsolatos erőszakos cselekményekben, a munkásosztály eme rétegéből jönnek. Természetesen nemcsak a futball ad lehetőséget viselkedésük bemutatására, de sok szempontból nagyon is alkalmas erre. Ennek oka, hogy a mérkőzés maga is egy játékos küzdelem, melynek középpontjában a férfiaság kifejezése áll, de társadalmilag elfogadott és ellenőrzött formában. A futballcsapat maga is egyfajta azonosulási lehetőséget kínál fel a munkásosztálybeli fiatalok számára, akik úgy érkeznek a stadionba, hogy mint saját „gyepet”, magukénak érzik a pályát, még inkább a kapu mögötti lelátókat. Ugyanakkor a futball rendszeresen erre a területre

hozza a könnyen azonosítható „ellenséget,” az ellenfél szurkolóit, akiket „betolakodónak” is tekinthetnek. Végül a futball nézőinek nagy tömege olyan lehetőséget kínál fel, melyben hivatalosan „antiszociális” cselekedeteket lehet névtelenül és büntetlenül elkövetni, és a nagy rendőri készség még további élvezetet ad a törvényesség határának átlépéséhez. Elérkeztünk arra a pontra, ahol néhány összegző megállapítást tehetünk.

VI. ÖSSZEĞZÉS

Jelen tanulmányban néhány modern „támadó játék” eredetét keresve, azokat olyan népi játékokban találtam meg, amelyekben az erőszak jelenléte (amely utal annak társadalmi beágyazottságára) sokkal nagyobb és így sokkal patriarchálisabb volt, mint a mienkben. A következő lépésben ezek kezdeti modernizációját mutattam be az állami iskolákban, megállapítva, hogy azok a civilizációs változások, amelyek ezekkel kapcsolatban történtek, részei voltak egy szélesebb körű társadalmi változásnak, melynek az is egyik komponense volt, hogy a nők férfiakhoz viszonyított hatalma megnőtt. Voltak olyan férfiak, akik erre a hatalom-eltolódásra úgy válaszoltak, hogy rugby klubot alapítottak – itt persze más területeket is említhetnénk – melyek olyan, csak a férfiak számára fenntartott területek voltak, ahol szimbolikusan gúnyolhatták, gyalázhatták vagy tárgyiasíthatták a nőket, akik most erősebben, mint bármikor, fenyegetést jelentettek társadalmi helyzetükre és önmagukról kialakított képükre. A nők folyamatos emancipációja azután lényegesen enyhítette a rugby „szubkultúra” e jellegét. Végül megvizsgáltam a futballhuliganizmust, mint ami látszólag ellentmond téziseimnek, és arra jutottam, hogy annak egyik fő jellemzője a „durva férfifistulus”, a munkásosztály alsóbb rétegeiben egyes csoportok által létrehozott és újratermelt jelenség. Így ez sem áll ellentmondásban tézisémmel, de jelzi azt a szembenállást, amit a mai Anglia társadalmi rendszerében lezajlott és még ma is zajló „civilizációs” és állam-alkotási folyamattal szemben képvisel, ami gyengébb, vagy erőszakosabb formában továbbra is generálja a *macho* agresszivitást.

A fő különbség a *macho* képzetkör kifejeződésében a futballhuliganizmus (és általában a műveletlen munkásosztály durva férfiviselkedése) és a rugby között abban a tényben rejlik, hogy a rugby játékosok fizikai erőszakossága és keménysége a sport társadalmilag elfogadott keretei közt zajlik, míg a műveletlen munkásosztálybelieké inkább egy életfelfogás. Megjegyzendő továbbá, hogy a rugby játékosok, amíg maguknak fenntartott szubkultúrájuk virágzott, a nőket a rituálék és dalok által szimbolikusan gúnyolták, gyalázhatták vagy tárgyiasították, a nők ugyanakkor nem jelennek meg a futballhuligánok dalaiban és rigmusaiban. Ez talán a nők csekély hatalmát mutatja a munkásosztály alsó rétegeinek közösségeiben, amiből az is következik, hogy kisebb fenyegetést jelentenek a férfiakra. Ilyen feltételek mellett ők *ténylegesen* ki vannak téve annak, hogy tárgyként kezeljék, vagy sokkal jobban kizsákmányolják őket, és a férfiak erőszakának áldozataivá váljanak.

Jelen vizsgálatunkban talán az a legjelentősebb, hogy úgy tűnik, a sportnak csak másodlagos jelentősége van a férfiidentitás megalkotásában és újratermelésében. Szerintem még ennél is fontosabbak a szélesebb társadalmi szerkezet azon jellemzői,

amelyek a nemek viszonylagos hatalmi esélyeit, illetve a férfi és a nő közötti szükség-szerű kölcsönös függésben is létező nemi elkülönülés fokát befolyásolják. A sport ebben a viszonylatban csak másodlagos és megerősítő szerepet játszik. Mint ilyen azonban elengedhetetlenül szükséges a *macho* agresszivitás finomabb és ellenőrzött formáinak fenntartásához egy olyan társadalomban, ahol csak néhány lehetőség van a munkaerőpiacon, például a katonaság és a rendőrség kötelékében, olyan állás megszerzésére, ahol biztosított a lehetőség a harcra, és ahol a technológiai fejlődés egészé-nek iránya a fizikai erő szükségességének csökkenésével jár együtt. Természetesen ad-dig, ameddig a nők, szocializációjuk miatt vonzóan találják a *macho* férfiakat, spor-tokat, különösen a támadó jellegűeket, ezek fontosak lesznek a *macho* képzetkör és a nők ettől való függésének fenntartásában. Talán van értelme arról elmélni, vajon az ilyen sportoknak lesz-e létjogosultságuk egy, a mienknél sokkal „civilizáltabb” társadalomban. Egy dolog azonban viszonylag biztos: habár rövid- és középtávon az egyenlősítés növeli a konfliktusok számát, egy ilyen társadalom hosszútávon az eddi-gienél sokkal nagyobb egyenlőséget kell hogy teremtsen a nemek és a „fajok” között.

Fordította: Lengvári István

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Boutier – San Giovanni 1983: *The Sporting Woman*. Champaign, Illinois
- Comte, Auguste 1853: *The Positive Philosophy of Auguste Comte*. Translated and condensed by Harriet Martineau. London
- Dunning, Eric 1983: Notes on Some Recent Contributions to the Sociology of Sport. *Theory, Culture and Society* vol. 2. no. 1., 135–142.
- Dunning, Eric – Murphy, Patrick – Williams, John 1981: If You Think You're Hard Enough. *New Society* 27 August 1981.
- Dunning, Eric – Murphy, Patrick – Williams, John 1982: The Social Roots of Football Hooligan Violence. *Leisure Studies* 1. 2, 139–156.
- Dunning, Eric – Murphy, Patrick – Williams, John 1986: Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation. In: Elias, Norbert – Dunning, Eric *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilising process*. Oxford – Cambridge. 1986. 245–267.
- Dunning, Eric – Sheard, Kenneth 1979: *Barbarians, Gentlemen and Players*. Oxford
- Durkheim, Émile 1952: *Suicide*. London [Az öngyilkosság. Budapest, 1967.]
- Elias, Norbert 1986: The Genesis of Sport as a Sociological Problem. In: Elias, Norbert – Dunning, Eric *Quest for excitement. Sport and leisure in the civilising process*. Oxford – Cambridge, 1986. 126–150. [A sport eredete mint szociológiai probléma. In *Replika* 29. (1998), 41–54.]
- Elias, Norbert 1978a: *What is Sociology?* London [A szociológia lényege. Budapest, 1999.]
- Elias, Norbert 1978b: *The Civilizing Process*. Oxford [A civilizáció folyamata. Budapest, 1987.]
- Elias, Norbert 1982: *State Formation and Civilization*. Oxford
- Elias, Norbert 1983: *The Court Society*. Oxford
- Evers, C. R. 1939: *Rugby*. London
- Hargreaves, Jennifer 1984: Action Replay: Looking at Women in Sport. In: Holland, Joy (ed.) *Feminist Action*. 125–146.

Hooligans Abroad 1984: *Hooligans Abroad: the Behaviour and Control of English Fans at Football Matches in Continental Europe*. London

Jacobson, Simon 1975: Chelsea Rule – OK. *New Society* 31, 780–783.

Sheard, Kenneth – Dunning, Eric 1973: The Rugby Football Club as a Type Male Preserve: Some Sociological Notes. *International Review of Sport Sociology* 5. 3., 5–24.

Suttles, Gerald D. 1968: *The Social Order of the Slum: Ethnicity and Territory in the Inner City*. Chicago

Suttles, Gerald D. 1972: *The Social Construction of Communities*. Chicago

Willis Paul 1977: *Learning to Labour*. London